

Özgün Makale

Modern Ziraatin Tanıtımı İçin Selanik Sanayi Mektebinde Bir HalkEğitimi Projesi*¹

A Public Education Project for the Introduction of Modern Agriculture at the Thessaloniki Industrial School

Fatih DEMİREL²
İsmail Cahit DÜZGÜN³

Öz

Dünyada sanayi alanındaki gelişmelerle birlikte Osmanlı Devleti'nde de sanayi ve ziraat alanında modernleşme çabaları başlamıştır. İlgili alanlarda gerçekleştirilen yatırımlar için ihtiyaç duyulan kalifiye elemanları yetiştirmek amacıyla Tanzimat Dönemi'nin başlarından itibaren sanayi ve ziraat mekteplerinin açılması için girişimlerde bulunulmuştur. Bu doğrultuda İstanbul'da bir Sanayi Mektebi açıldığı gibi, Midhat Paşa'nın projesi olan ıslahhaneler temelinde, vilayetlerde sanayi mektepleri açılmıştır.

Selanik Sanayi Mektebi Mithat Paşa'nın kısa süreli Selanik valiliği döneminde, onun tarafından 1874'te kurulmuştur. Selanik Sanayi Mektebi, vilayetin ihtiyaç duyduğu mesleki beceriye sahip insanların yetiştirilmesine ve üretime önemli katkılar sağlamıştır.

Sanayi mektepleri ve daha sonra açılacak ziraat mektepleri bir taraftan ilgili alanlar için kalifiye eleman yetiştirirken diğer taraftan Osmanlı toplumunun modern sanayi ve ziraat alanında bilinçlenmesini sağlayacak faaliyetleri planlamışlar ve gerçekleştirmişlerdir.

Bu çalışmada, örnek bir vaka olarak, Selanik Sanayi Mektebinde gerçekleştirilen ve planlanan halk eğitimi faaliyetleri, temelde Anadolu ve Rumeli seyahatleri üzerinden değerlendirilmeye çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Selanik, Selanik Sanayi Mektebi, mesleki eğitim, halk eğitimi, modernleşme, Osmanlı Devleti

* Makale başvuru tarihi: 01.02.2021. Makale kabul tarihi: 28.02.2021.

¹ Bu çalışma TÜBİTAK tarafından desteklenen 113K648 numaralı, "Selanik Vilayetinde Eğitim (1850-1912)" adlı proje kapsamında hazırlanmıştır.

² Prof. Dr., Bursa Uludağ Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, e-posta: fatihdemirel@uludag.edu.tr, Orcid ID: <https://orcid.org/0000-0002-2098-4786>.

³ Gümüşhane Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı doktora öğrencisi, e-posta: icahit@hotmail.com, Orcid ID: <https://orcid.org/0000-0001-9673-329X>.

Abstract

While the area of industry was developing in the world, the efforts for modernization in the field of industry and agriculture had also started in the Ottoman State. Since the beginning of the Tanzimat (Reorganization) Period, attempts were made to establish industrial and agricultural schools in order to train people to become the qualified staff needed for investments in the related fields. Accordingly, an Industrial School was established in Istanbul, additionally as a project of Midhat Pasha, in the provinces industrial schools were established on the basis of ıslahhane (Workhouse or school for orphan).

The Thessaloniki Industrial School was also established in 1874 by Mithat Pasha during his short-term Thessaloniki governorship. Thessaloniki Industrial School made significant contributions to the province by providing professional skills training to people and enhancing production.

While industrial schools and agricultural schools which were to be established later on, provided training for people to meet the need of qualified personnel in the related fields, on the other hand planned and carried out awareness building activities for the Ottoman society in the field of modern industry and agriculture.

The present research, is an example case study which attempts to evaluate the public training activities carried out and planned by the Thessaloniki Industrial School, mainly through Anatolian and Rumelia travels.

Keywords: Thessaloniki, Thessaloniki Industrial School, vocational training, public training, modernization, Ottoman State

Giriş

Osmanlı Devleti'nde Sanayi Mektepleri

XVIII. ve XIX. yüzyıllarda Avrupa'da sanayi alanında gerçekleşen değişim Osmanlı Devleti'ni doğrudan etkilemiştir. Sanayi devriminin, XIX. yüzyılda Osmanlı Devleti'ni açık pazar haline getirmesiyle devam eden süreç karşısında Osmanlı yöneticileri sanayileşme yönünde çeşitli girişimlerde bulunmuşlardır. III. Selim zamanında askeri alanda başlatılan sanayi hamlesi II. Mahmud Dönemi'nde hız kazanmıştır. Tanzimat Dönemi'nde ise üretimin sürdürülebilir şekilde devamı için gerekli olan alt yapı yatırımlarına çözüm üretilmeye çalışılmıştır. Tanzimat Dönemi'nin ilk yıllarından itibaren, devlet desteği ile çeşitli imalathaneler açılmaya başlanmıştır. Açılan imalathaneler için gerekli olan makinelerin Avrupa'dan ithal edilmesi, onların kurulumu, işletilmesi ve tamiri için ihtiyaç duyulan elemanların da dışarıdan getirilmesine sebep olmuştur (Clark 2006, s. 501-506). Ancak getirilen kalifiye elemanlar uyum sağlayamadıkları gibi yeterli hizmet de verememişlerdir. Bu durum, Osmanlı Devleti'ni, sanayi mektebi açmak suretiyle gerekli kalifiye elemanı temin etme yoluna itmiştir (Koç 2010, s. -207).

Sanayi mektebi açmak için ilk girişim 1848'de yapılmışsa da sonuç alınamamıştır. 1850'de yeniden Mekteb-i Hıref ve Sanayi Mektebi adıyla bir mesleki eğitim kurumu planlanmış ancak o da hayata geçirilememiştir. 1860'ların hemen başlarında bir sanayi mektebi açma fikri tekrar canlanmış ve 1862'de bu doğrultuda bir komisyon oluşturulmuştur. Komisyonun çalışmaları sonucunda 1863 yılı başlarında tamamlanan rapor ile açılacak okul tüm yönleriyle planlanmıştır. Ancak Sanayi Mektebinin açılışı 1868'e kadar mümkün olmamıştır. 1867'de sanayi mektebi açma konusu yeniden Sadaretin gündemine alınmış ve Mart 1868'de Şûra-yı Devlet Reisliğine getirilen Midhat Paşa'nın gayretleriyle Dersaadet Sanayi Mektebi açılmıştır (Yıldırım 2013a, s. 11-44).

Bir taraftan İstanbul'da sanayi mektebi açma çabaları devam ederken, diğer taraftan, ileride vilayetlerde açılacak sanayi mekteplerinin temelini ve ilk örneklerini oluşturacak olan ıslahhaneler açılmaya başlamıştır. İslahhanelerin ilki Niş'e vali olarak atanmış Midhat Paşa tarafından açılmıştır. Başlangıçta, yetim, kimsesiz çocuklara devlet eliyle sahip çıkılması için tasarlanan bu kurum kısa süre zarfında sanayi alanındaki mesleki eğitim kurumlarının temelini oluşturmuştur. Midhat Paşa, Vilayet Nizâm-nâmesi ile oluşturulan Tuna vilayeti valiliğine atanınca 1865'te Rusçuk ve Sofya'da da birer ıslahhane açmıştır. Midhat Paşa tarafından başlatılan ıslahhane projesinin başarısı, oluşan kamuoyu ve devlet desteği, onların Anadolu ve Balkanlardaki diğer vilayetlerde de yaygınlaşmasını sağlamıştır. Açılan ıslahhaneler, tarihi süreçte sanayi mektebi olarak isimlendirilmişler, değişen eğitim-öğretim programları ve yapılarıyla Osmanlı Devleti'nin sanayi alanındaki mesleki-tekniik eğitim kurumlarını oluşturmuşlardır (Koç 2004, s. 407-415; Yıldırım, 2013a; Öztürk 1999, cilt 19, s. 190-191; Öztürk 1995, s. 427-442; Kurt 2013, s. 151-173; Yıldırım 2014, s. 217-234; Yıldırım 2013b, s.71-90; Yıldırım 2012, s. 135-170; Keskin 2016, s. 65-79; Korkmaz 2017, s. 1-23; Korkmaz 2018, s. 249-283; Gönüllü 2019, s. 179-202; Özdemir 2015).

Sanayi mektepleri ile ilgili yayınlanan çalışmalarda onların, kuruluşları, gelişimleri, idari ve öğretim kadroları, mali yapıları ve problemleri, eğitim-öğretim programları, eğitimi verilen sanat alanları gibi pek çok yönüne değinilmiştir. Ancak yapılan çalışmaların tamamında sanayi mekteplerinde gerçekleştirilen örgün eğitime odaklanılmıştır. Onların, öğrencileri dışında toplumun diğer bireylerine yapmış oldukları eğitim-öğretim faaliyetlerine, incelediğimiz çalışmaların hiçbirinde değinilmemiştir. Bu çalışmada Selanik Sanayi Mektebinde halkın modern sanayi ve onun modern ziraat faaliyetlerinde kullanımı ile ilgili yürütülmüş faaliyetler ele alınacaktır.

Selanik Sanayi Mektebi⁴

Selanik Sanayi Mektebi, Midhat Paşa'nın Selanik valisi olduğu dönemde, 1874'te açılmıştır. Okulun gerek açılışında ve gerekse güçlü bir şekilde varlığını devam ettirip gelişebilmesi için gerekli olan temel yapılanmasında Paşa'nın önemli katkıları olmuştur. Midhat Paşa, okulun kuruluşunda, ihtiyaçlarının karşılanabilmesi amacıyla şehrin önemli mevkiinde bulunan bir bedestende dükkânlar satın alıp tamir ettirerek mektebe bağışlamıştır. Paşa'nın satın alıp Okula verdiği başka emlak da vardır. Okul için gerek kuruluş aşamasında ve gerekse sonraki dönemlerde halkın önemli yardımları olmuştur (Demirel ve Düzgün 2019, s. 232).

Selanik Sanayi Mektebinin kuruluşunda, marangozluk, kunduracılık, terzilik ve makine olmak üzere dört bölüm vardır. Tarihi süreçte, matbaacılık, demircilik, dokumacılık bölümleri de açılmış ve Okulun mesleki-tekniik eğitim alanı genişletilmiştir. Marangozluk Bölümünde, tornacılık ve doğramacılık, Demircilik Bölümünde tesviye ve demircilik gibi farklı dallarda eğitim-öğretim yapılmıştır. Okulda, her bölümden yetenekli öğrencilerin katılımıyla oluşmuş bir Mızıkça Bölümü de mevcuttur (Demirel ve Düzgün 2019, s. 246-249).

85 öğrenciyle eğitime başlanan okulun talebe sayısı giderek artırılmıştır. 1890'larda 160'a kadar çıkan öğrenci sayısı 1900'lerin başlarında 180'e ulaşmıştır. 194 öğrenciyle en kalabalık olduğu 1906 yılından sonra öğrenci sayısı düşmeye başlamış ve 1913'te 150'ye kadar inmiştir (Demirel

4 Okulun ismi tarihi süreçte değişikliklere uğramıştır. Selanik Vilayet Salnamelerinin çoğunda okulun ismi "Sanayi Mektebi" olarak geçmektedir. Bkz. *Salnâme-i Vilâyet-i Selanik*, 4. defa, 1291, s. 36; 5. defa, 1292, s. 36; 7. defa, 1294, s. 36. Okulun adı Vilayet Salnamelerinin bazılarında "İslahhane Dairesi" olarak da geçmektedir. Bkz. *Salnâme-i Vilâyet-i Selanik*, 8. defa, 1299, s. 71; 9. defa, 1303, s. 98. Okulun adı 25 Aralık 1891'de Sultan II. Abdülhamid'in ismine izafeten "Selanik Hamidiye Sanayi Mektebi" olarak değiştirilmiştir. Bkz. Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi [BOA], İ. DH. 1256/98560. II. Meşrutiyet Dönemi'nde okulun adında yine değişikliğe gidilmiştir. Okulun adı, "Hamidiye" sıfatı kaldırılıp yerine kurucusuna atfen Midhat Paşa sıfatı eklenmek suretiyle "Selanik Midhat Paşa Sanayi Mektebi" yapılmıştır. Bkz. BOA. MF. İBT. 251/62, 323/76. Balkan Harbi sonucunda Selanik'in Osmanlı Devleti sınırları dışında kalmasından sonra ise okul "Selanik Midhat Paşa İslam Sanayi Mektebi" olarak isimlendirilmiştir. Bkz. BOA. BEO, 4223/316657.

ve Düzgün 2019, s. 252). Dört yıl süreli, ibtidâî mektepleri düzeyinde eğitime başlanan Selanik Sanayi Mektebinin öğretim süresi 1893'ten sonra beş yıla çıkarıldığı gibi rüşdiye mektepleri seviyesinde dersler de programına eklenmiştir. Okulun açıldığı ilk yıllarda 12 yaşa kadar öğrenci kabul edilirken, sonraki tarihlerde üst yaş sınırı 15'e çıkarılmış, 8 yaş da alt sınır olarak belirlenmiştir. Tatil olan cuma günleri dışında haftanın altı günü eğitim-öğretimin devam ettiği Okulda her gün 2 saatlik teorik dersten sonra eğitim, bölümlerin sanathanelerinde uygulamalı olarak devam ederdi. Ancak 10 yaşını doldurmuş olan öğrencilerin sanathanelere gitmelerine izin verildi (Demirel ve Düzgün 2019, s. 245, 246).

Selanik Sanayi Mektebinde eğitim-öğretim ile birlikte çeşitli üretim faaliyetleri de gerçekleştirilmiştir. O faaliyetler, kamu kurumlarının ihtiyaç duyduğu çeşitli alet ve edevatın, ücreti karşılığında üretimini de kapsamaktadır. Bunların yanında, gelir getirmesi amacıyla Okula devredilen Vilayet Matbaasında vilayet gazetesinin yanı sıra başka eserlerin baskıları da yapılmıştır (Demirel ve Düzgün 2019, s. 239).

Açıldığı günden itibaren oldukça önemli hizmetleri ifa eden ve mevcut sanayi mekteplerinin en mükemmelleri arasında gösterilen Selanik Sanayi Mektebi Balkan Savaşı neticesinde 1913 yılı itibarıyla Osmanlı Devleti sınırları dışında kalmıştır (Demirel ve Düzgün 2019, s. 258; Düzgün 2018).

Selanik Sanayi Mektebinde Halk Eğitim Faaliyetleri

Selanik Sanayi Mektebinde, yukarıda ifade edilen alanlarda mesleki-teknik eğitimi yürütmenin yanı sıra toplumun dünyadaki tarım ve sanayideki gelişmelerden haberdar edilmesi, modern sanayilerde üretilen alet ve edevatın modern zirai üretimde kullanımı konusunda bilinçlendirilmesi gibi halk eğitimine yönelik faaliyetler de planlanmıştır.

Selanik Sanayi Mektebinde planlanan halk eğitim faaliyetlerinin, okulun son müdürü olan Yusuf Sıddık Bey'in gayretleriyle gerçekleştirildiği anlaşılmaktadır. Yusuf Sıddık Bey başarılı bir okul müdürü olduğu gibi Selanik'in işgalinden sonra Selanik Sanayi Mektebinin ve okula ait varlıkların Müslüman halkın idaresinde kalması için vermiş olduğu mücadele ile ön plana çıkmıştır. Yusuf Sıddık Bey'in mücadelesi Selanik ile sınırlı kalmamıştır. O, Üsküp'e gitmek suretiyle Üsküp Sanayi Mektebi için de mücadele etmiştir (Düzgün 2018, s. 68-81). Yusuf Sıddık Bey'in, ifade edilen gayretleri nedeniyle taltif edilmesi Sanayi Müdüriyet-i Umumiyesi (Sanayi Genel Müdürlüğü) tarafından kararlaştırılmış ve Ticaret ve Ziraat Nazırı tarafından 15 Ekim 1913 tarihinde Sadarete arz edilmiştir (Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi [BOA], BEO, 4223/316657). İzinli olarak İstanbul'da bulunduğu dönemde, okulun düzenin sağlanması için Selanik Başkonsolosluğunun 7 Nisan 1914 tarihli yazısı ile acil olarak Selanik'e çağırılması, Yusuf Sıddık Bey'in niteliği ve kıymeti hakkında önemli bir ipucu vermektedir (BOA, MF. MKT, 1197/23).

Yusuf Sıddık Bey'in hangi tarihte Okula müdür olarak atadığını tespit edemedik. Ancak 1911 yılında Selanik Midhat Paşa Sanayi Mektebinin müdürü Mehmed Nuri Bey'dir (BOA, MF. İBT, 323/76)⁵. Yusuf Sıddık Bey muhtemelen 1911 yılı sonlarında veya 1912'de okul müdürü olarak atanmıştır. O henüz Selanik Midhat Paşa Sanayi Mektebine müdür olarak atanmadan önce zirai modernleşmenin halka tanıtımı için faaliyetlerde bulunmuştur. 1908'de Selanik'te çıkarmaya başladığı ve 1913'te neşrini devam ettirdiği anlaşılan Ziraat gazetesi, ifade edilen amaca yönelik bir faaliyettir. Yine aynı amaç doğrultusunda 20'ye yakın ziraat ile ilgili kitap neşredip ücretsiz olarak halka dağıtmıştır (BOA, BEO, 4223/316657). Yusuf Sıddık Bey'in çabaları kitap ve gazete basarak kalmamıştır. O 1912 yılı öncesinde Rumeli ve Anadolu'yu kapsayan ve on üç ay süren

bir gezi gerçekleştirmiştir. Gezide, götürülen iki ton ağırlığındaki modern çiftçi alet ve edevatı halka tanıtılmış ve bu şekilde halkın modern ziraat konusunda bilinçlenmesine çalışılmıştır. Diğer taraftan bu gezi sonraki yıl düzenlenecek daha kapsamlı bir seyahat için hazırlık niteliği de taşımıştır. Ziraat gezisi ile ziyaret edilen yerler tanınmış ve sonraki yıl düzenlenecek gezi için hazır bir kitle oluşturulmuştur. Gerçekleştirilen gezi sürecinde, gidilen yerlerde gazete basılmış ve ücretsiz dağıtılmıştır. Yapılan bu hizmetler karşılığında Ziraat gazetesine, telif mahiyetinde, yıllık tahsisat bağlanmıştır. Gazeteye sağlanan mali destek Selanik'in işgaline kadar devam etmiştir (BOA, DH. İD, 28-2; BEO, 4223/316657).

Yusuf Sıddık Bey hazırlık olarak nitelendirdiği 1911 yılındaki uzun süreli geziden sonra, müdür olarak atanmış olduğu Selanik Midhat Paşa Sanayi Mektebi bünyesinde 1912'de gerçekleştirilmek üzere çok daha kapsamlı bir gezi planlamıştır. Öncelikle, *Anadolu Seyahati Heyet-i Ziraiyesi* adıyla bir komisyon oluşturulmuştur. Başkanlığının Yusuf Sıddık Bey tarafından yürütüldüğü komisyon için on iki üye belirlenmiştir. Bu üyeler, Ziraat Gazetesi Fen Heyeti ile Selanik Midhat Paşa Sanayi Mektebi Fen Heyeti'nden oluşmuştur. Gezinin 14 Temmuz 1912 (Rumi 1 Temmuz 1328) tarihinde başlaması kararlaştırılmıştır. Gezinin başlıca amacı, geçmiş nesillerden öğrenildiği şekliyle, geleneksel olarak devam eden zirai üretimin, yeni ziraat aletleri ile icrasını sağlamak; yeni aletlere karşı Anadolu çiftçisinde farkındalık oluşturmak suretiyle onları kullanma arzusu uyandırmak şeklinde ifade edilmiştir (BOA, DH. İD, 28-2).

Tanıtım için geziyle ilgili detaylı bilgileri içeren, Selanik Sanayi Mektebi matbaasında basılmış bir afiş hazırlanmıştır. Afişte, sanayi mekteplerinin çiftçiliğe ziyadesiyle hizmet edeceklerinin anlaşılması nedeniyle Selanik Sanayi Mektebi makine ve demircilik bölümleri son sınıfında olup Anadolu'da çalışma arzusunda olan öğrencilerin de geziye dahil edileceği belirtilmiştir. Anadolu'da gezilecek şehirler ve güzergâh da belirlenmiştir. Selanik'ten hareket edecek olan gezi heyeti, İzmir, Bursa, Konya, Ankara, Kastamonu, Sivas, Samsun, Sinop, İstanbul güzergâhını takip etmek suretiyle Selanik'e geri dönecekti (BOA, DH. İD, 28-2/2, [Afiş]).

Heyet beraberinde beş ton ağırlığında ve 120 parçadan oluşan modern ziraat aletleri ile iki motor götürecekti. Nakliyesi mümkün olmayan büyüklükteki makineler, sanayi müesseseleri (fabrika), diğer ülkelerde yeni usullerle yapılan ziraat örnekleri, hayvanların mikropları, bitkilerin nasıl büyüdükleri ve çeşitli milletlerin çiftçilik yöntemleri ise Okula ait seyyar sinematograf ile izletilecekti.

Heyet, Anadolu'nun Aydın (Vilayet merkezi İzmir), Hüdavendigâr (Vilayet merkezi Bursa), Konya, Kastamonu, Sivas ve Trabzon vilayetleri ve havalisini dolaşacak⁶, her gidilen merkez, sancak, kaza ve nahiyelerde yeni zirai aletleri seyyar sinema makineleri ile adeta fabrika gibi işler halde gösterecekti. Bunun yanında ziraat ve sanayinin ilerlemesine hizmet edecek konferanslar da gerçekleştirilecekti. Heyet tarafından, gidilen yerlerde Ziraat gazetesi ve gezinin amacına yönelik ziraat, sanayi konuları ile ilgili risaleler yayınlanarak ahaliye ücretsiz dağıtılacaktı (BOA, DH. İD, 28-2). Gezi heyetinin yanında götüreceği ve kullanımının işler vaziyette gösterileceği alet ve makinelerin bazıları aşağıda verilecektir (BOA, DH. İD, 28-2/2, [Afiş]).

Gezi heyetinin, ziyaret edecekleri yerlerde, Selanik Sanayi Mektebi sinematografı ile halka izlettirecekleri görüntüler aşağıda sıralanmıştır (BOA, DH. İD, 28-2/2. [Anadolu Seyahat-i Ziraiyesinde Gösterilecek Kurdeleler])⁷.

⁶ Seyahatin tanıtımı için hazırlanmış olan afişte verilen güzergâhta Ankara vilayeti bulunurken, Selanik Valiliğine gönderilen yazıda Ankara'dan bahsedilmemiştir.

⁷ Belgede, her bir film şeridinin kaç metre uzunluğunda olduğu da belirtilmiştir.

-Tohum temizlemek için kalbur makinesi
-Çiğ sütün yağını ayırır makine
-Günde yüz yetmiş kile mısır taneler makine
-Tereyağının ayranını ayırır makine
-Tereyağı kalıpları ve yeni yol yayık
-kirizma yapmak için rudsak pulluğu (rudsak pulluğunun toprağı sürmede kullanımı)
-Tırmık
-Rüzgârsız yerlerde harman savurmak için makine
-Tohum eker makine
-Bağlara ve ağaçlara ilaç serpmek için tulumba
-Bağlara kükürt serpmek için yeni yol körük
-Türlü türlü artezyen burguları
-Harman makineleri modeli
-Rüzgârla işler tulumba modeli
-Akarsuları kendi kendine yükseklere çıkarır su terazisi modeli
-Kemik kıran makine
-Pancar ve yeşillik doğrar makine
-Kırma makinesi
-Sağlam toprak ve maden aramak için burgular
-İki üç bin okka yükü bir insanın kaldırmasını sağlamak için mancınık
-Köylerimizin kullanabileceğı çorap makinesi
-Dondurma makinesi vesaire

Tablo 1: Gezi Heyetinin Beraberlerinde Götürecekleri Alet ve Makineler

-Dönemin padişahı Sultan V. Mehmed Reşad'ın selamlık resmi
-Sultan V. Mehmed Reşad Han'ın Rumeli'ye seyahati
-Edirne'de kahraman Osmanlı askerlerinin manevraları
-Afrika'da Tuaregler nasıl yaşıyorlar?
-Akçaağaçtan şeker nasıl yapılır?
-Londra Hayvanat Bahçesi
-Yeni yöntemlerle dericilik nasıl yapılır?
-Yeni yöntemlerle rençberlikte toprakları nasıl düzeltirler?
-Japonya'da pirinç hasılatı
-İleri gitmiş memleketlerde âmâlara çalışmayı nasıl öğretirler?
-Yeni yöntemlerle çiftçilikte şeker kamışı hasılatı
-Mikrop denilen gözle görülmez hayvanların büyütölmüş kılıkları
-Normandiya'da yeni yöntemlerle çıkarılan yağlar
-Cezayir memleketinde yeni yöntemlerle hayvan yetiştirilen yerler

Tablo 2: Gezi Heyetinin Sinematograf ile İzlettirecekleri Görüntüler

-Macarlar ziraat için yeni yöntemlerle nasıl çalışıyorlar?
-Amerika ağaçlarından ananas hasılatı
-Yeni yöntemlerle rençberlikte tütün nasıl ekilir?
-Altın madeni ve altıncılık sanatı
-Yeni yöntemlerle çiftçilikte süt nasıl hazırlanır?
-Kışın yapılan idmanlar
-Hamburg'da ev işleri
-Kalay madeni, kalay nasıl eritilir?
-Sarı mikrop dedikleri gözle görülmez hayvanlar
-Tuna yalıları
-Donuzlan böceği ve bu böceğin sirkeleri (yumurtaları)
-Gözle görünmez hayvanları büyütür görmek için kullanılan ve mikroskop denilen alet
-Tunus'ta yeni yöntemlerle ziraatın ilerlemesi için nasıl çalışıyorlar?
-Sıçanların mikropları
-Hollanda memleketi etrafında
-Havuç tırtılları
-Kükürt madeni nasıl işletilir?
-Linyit dedikleri kömür madeni nasıl işletilir?
-Avustralya'da deniz kazasına uğrayanları boğulmadan kurtarmak için yapılacak şeyleri öğretmeye mahsus mektep
-Yeni yöntemlerle ağaçtan kömür nasıl yapılır?
-Otlar, ağaçlar nasıl büyür?
-Elektrik tecrübeleri
-Maden fabrikaları
-Nefes aldığımız zaman hava vücudumuzda neler yapıyor?
-Durgun sularda neler var?
-Hikmet (Fizik) dersinin eğlenceli meseleleri
-Hamam böceği gibi sert kanatlı böcekler
-Yeni yöntemlerle şekerleri, reçelleri nasıl yapıyorlar?
-Karadeniz'in fırtınalı zamanı
-Atları yeni yöntemlerle nasıl yıkarlar?
-Tomurcuklar, yapraklar, çiçekler
-Koyun sürülerinin hırsızları
-Uşak'ta nasıl halı dokuyorlar?
-Leblebici Horhor Ağa
-Tavuklarda görülen hastalıklar
-Askeriye mektebi talebesi
-Bunlardan başka beş yüz adet çiftçi makinesi gösterilecektir.

Tablo 2: Gezi Heyetinin Sinematograf ile İzlettirecekleri Görüntüler

Tablolar incelendiğinde gerek doğrudan gösterime sunulacak ve gerekse sinematograf aracılığı ile izlettirecek olanlar temelde tarım ve hayvancılıkla ilgili bilgiler, uygulamalar ve modern sanayi üretimleridir. Ancak onların yanında farklı alanlara ve konulara da yer verilmiştir. Örneğin: Sultan V. Mehmed Reşad Han'ın Rumeli'ye seyahati (Konu hakkında bkz. Kuzucu 2017; Mercan 2009), Edirne'de kahraman Osmanlı askerlerinin manevraları, Tuna yalıları, Londra Hayvanat Bahçesi, Afrika'da Tuaregler nasıl yaşıyorlar? gibi eğlence ve kültür içerikli gösterimler planlanmıştır. Bunların yanında madencilik, ilk yardım, engellilerin toplum hayatına sokulması, spor, coğrafya gibi farklı alanlarda çeşitli gösterimler de hazırlanmıştır.

Gezi heyeti bir taraftan gidilecek yerlerde gösterim planlarken diğer taraftan sinematografin görüntü kaydedicisiyle Anadolu'da çekim yapıp, dönüşte İstanbul, İzmir ve Selanik'te o çekimleri izletmeyi planlamıştır. Bununla, farklı şehirlerde yaşayanların, Anadolu'nun durumundan haberdar olması amaçlanmıştır. Gezi heyeti, ziyaret edilen yerlerdeki çiftçilerden makineler için sipariş kabul etmeyi ve bu makinelerin temini için her türlü kolaylığı sağlayarak çiftçilere bu konuda elden geldiğince yardım etmeyi de planlamıştı. İfade edilen bu planlama gezi heyetinin kâr amacı güttüğü izlenimi uyandırmaktadır. Ancak gezi heyeti, planlanan seyahatten ne gazetenin ne de heyetin hiçbir karlarının olmadığını, amaçlarının ise yalnızca ahalinin çektikleri eziyetten kurtulmasını sağlamak ve yeni kolaylıkları onlara tanıtmak olduğunu ifade etmiştir (BOA, DH. İD, 28-2/2, [Afiş]).

Selanik Sanayi Mektebinin gezi planı Sebülürreşâd dergisinde bir makaleye konu teşkil etmiştir. Makalede özetle, sınai ve zirai alanlarda dünyadaki gelişmelerden haberdar olunmasının kalkınma için öneminden, refahın ancak onunla sağlanabileceğinden, Osmanlı köylüsünün hâlâ eski usulle tarım faaliyetlerine devam ettiğinden, bunun sebebinin de gelişmelerden haberdar olamamasından kaynaklandığından bahsedildikten sonra planlanan gezi hakkında bilgi verilmektedir. Yazar, Selanik gazetelerinde yayınlanmış gezi ilanının, makalenin yazılış sebebini oluşturduğunu ifade etmektedir. Makalede, planlanan geziden ve planlayanlardan övgüyle bahsedilmektedir (M. Şemseddin 1328, s. 341-343).

Yusuf Sıddık Bey, Selanik Sanayi Mektebi Müdürü ve Anadolu Seyahati Heyet-i Ziraiyesi Reisi sıfatıyla, Selanik Valiliğine, planlanan gezi hakkında Okuldan bir yazı göndermiştir. Yazıda gezi planı ve amacı hakkında kısaca bilgi verildikten sonra ziyaret edilecek yerlerdeki memurların gezi heyetine yardımcı olmaları için Dâhiliye Nezâreti tarafından gezinin ehemmiyetinin ilgili mahallere bildirilmesi isteğinde bulunulmuştur (BOA, DH. İD, 28-2). Yusuf Sıddık Bey'in isteği Selanik Valisi tarafından Dâhiliye Nezâretine iletilmiştir (BOA, DH. İD, 28-2). Dâhiliye Nezâretinden Aydın, Hüdavendigâr, Konya, Kastamonu, Sivas, Trabzon vilayetlerine gönderilen yazı ile konu hakkında bilgi verilmiş ve gezi heyetine kolaylık gösterilmesi istenmiştir (BOA, DH. İD, 28-2).

Selanik Midhat Paşa İslam Sanayi Mektebi Komisyonu'nun Sanayi-i Umumiye Müdüriyetine göndermiş olduğu 1 Aralık 1913 tarihli yazıda, yapılan hazırlıklardan sonra, 1912 yılı içerisinde, 10'u Selanik Sanayi Mektebi öğrencilerinden ve 8'i öğretmenlerinden oluşan heyetle seyahate başlandığı ve İstanbul'a ulaşıldığı ifade edilmektedir⁸. Aynı yazıda, seyahatin Kâmil Paşa Hükümeti tarafından engellendiği ve gezi heyetinin İstanbul'dan Anadolu'ya geçmesine müsaade edilmediği gibi beraberlerinde götürdükleri aletlerin İstanbul'da sergilenmesine dahi izin verilmediği belirtilmektedir. Ayrıca bu engellemeden dolayı Yusuf Sıddık Bey'in beş yüz liralık bir zarara uğradığı beyan edilmiştir (BOA, BEO, 4223/316657).

⁸ Seyahat planlamasında, İstanbul dönüş güzergâhındadır. Ancak seyahat planında değişiklik yapıldığı ve daha başlangıçta İstanbul'a gidildiği anlaşılmaktadır.

Okul komisyonunun ifadelerinden gezi için temmuz ayında (1912) hareket edilemediği anlaşılmaktadır. Zira Kâmil Paşa'nın sadrazamlığa atanma tarihi 30 Ekim 1912'dir (İnal 2013, s. 1410). O, 23 Ocak 1913'te meydana gelen kanlı Bab-ı Âli baskını nedeniyle sadrazamlıktan istifa etmiştir (Bayur 1991, cilt II, kısım II, s. 269). Seyahatin 1912 yılında gerçekleştirildiği ve Kâmil Paşa'nın Sadaret makamında bulunduğu tarih aralığı dikkate alındığında, heyetin 30 Ekim-31 Aralık 1912 tarihleri arasında İstanbul'a ulaşmış olduğu tahmin edilebilir.

Sonuç

XIX. yüzyılla birlikte Osmanlı Devleti'nde, Dünya'da gelişen modern sanayi ve ziraatın gerisinde kalmamak için bir taraftan sanayileşme hamlesi başlatırken diğer taraftan ihtiyaç duyulan kalifiye elemanı yetiştirmek amacıyla sanayi ve ziraat mektepleri açılmıştır. Açılan okullarda modern sanayinin çeşitli alanlarında ustalar yetiştirilmek suretiyle sanayileşmeye katkı sağlanmıştır. Yine ziraat mektepleri aracılığı ile zirai modernleşmeyi gerçekleştirecek çiftçiler yetiştirilmiştir. Sanayi alanındaki gelişmelerin bir sonucu da üretilen yeni alet, edevat ve makineler ile zirai alanda gerçekleşen yeniliklerdir.

Osmanlı Devleti'nde sanayi ve ziraat mekteplerinin temel rolü sanayi ve zirai alanda meydana gelen gelişmeleri anlayıp, öğrenip, uygulamak suretiyle her iki alanda hedeflenen değişimi gerçekleştirecek elemanlar yetiştirmek olmuştur. Bununla beraber gerek sanayi mektepleri dışında ve gerekse o okullar bünyesinde sanayi modernleşmesi ile geliştirilen yeni teknolojilerin ziraatta kullanılması amacıyla halk eğitimi faaliyetlerinin planlandığı, uygulandığı anlaşılmaktadır. Buradaki temel amacın sanayi ve zirai alanlardaki modernleşmede toplumsal dönüşümün daha hızlı gerçekleştirme arzusu olduğu düşünülebilir. Elbette, doğrudan çiftçiye ulaşarak modern sanayinin ürettiği alet edevat ve makinelerin zirai üretimde kullanılmasının anlatılması, öğretilmesi ve teşvik edilmesi çabası, okullardan mezun olacaklar beklenmeden, dönüşüme hızlı bir katkı olarak yorumlanabilir.

Bu çalışmada ele alınan faaliyetler ve o faaliyetlerin sonucunda ulaşılmak istenen hedefler, Ticaret ve Ziraat Nezaretinin temel hedeflerindedir. Ancak yukarıda ele aldığımız gerçekleştirilen veya tamamlanamayan projeler Nezaret tarafından tasarlanmış değildir. Onlar tamamen Selanik Midhat Paşa Sanayi Mektebi Müdürü Yusuf Sıddık Bey'in müdürlüğe atanmadan önceki ve atandıktan sonraki girişimleri sonucunda gerçekleşmiştir. Dolayısı ile diğer tüm sanayi mekteplerinde benzer uygulamalar yapılmıştır şeklinde bir genelleme yapmak mümkün değildir. Burada ifade edilmesi gereken bir diğer husus nitelikli bir idarecinin gerek kurum gerekse toplum için ne denli faydalı projeler üretebildiğidir. Diğer taraftan, her ne kadar, gerçekleştirilen ve planlanan gezilerden herhangi bir gelir beklenmediği Yusuf Sıddık Bey tarafından ifade edilmiş olsa da makine tedariki konusunda sipariş alınabileceğinin gezi afişinde beyan edilmesi, gezide bir gelir amacının da olduğunu düşündürmektedir. Zaten 1911 yılında gerçekleştirilen gezinin katkıları nedeniyle, Yusuf Sıddık Bey'in sahibi olduğu Ziraat gazetesine, aylık nakdi devlet desteği sağlanmıştır.

Metinden anlaşılacağı üzere 1912'de planlanan gezi gerçekleştirilememiş, gezi heyeti İstanbul'dan Selanik'e dönmek zorunda kalmıştır. Gezinin gerçekleştirilememesinde çeşitli faktörler etkili olmuş olabilir. Burada dikkate alınması gereken en önemli husus Balkan Harbi'nin başlamış olmasıdır. Gezinin iptalinde savaşın etkili olmuş olması muhtemeldir.

Kaynaklar

1. Arşiv Vesikaları

- Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA)
Bâb-ı Âlî Evrak Odası (BEO), 4223/316657, 15 Ekim 1913/2 Teşrîn-i evvel 1329; 1 Aralık 1913/18 Teşrîn-i sâni 1329.
Dâhiliye Nezâreti İdâre Evrakı (DH. İD), 28-2, 15 Haziran 1912/2 Haziran 1328; 4 Temmuz 1912/21 Haziran 1328; 21 Temmuz 1912/8 Temmuz 1328.
İrade Dâhiliye (İ. DH), 1256/98560, 6 Şubat 1892/25 Teşrîn-i sâni 1307.
Maârif Nezâreti Mektûbî Kalemi (MF. MKT), 1197/23, 7 Nisan 1914.
Maârif Nezâreti Tedrisât-ı İbtidâiye Kalemi (MF. İBT) 251/62,18 1 Aralık 1909/Teşrîn-i sâni 1325; 323/76 21 Ocak 1911/8 Kanûn-ı sâni 1326; 6 Mayıs 1911/23 Nisan 1327.

2. Salnâmeler

- Salnâme-i Vilâyet-i Selanik*, 4. defa, 1291
Salnâme-i Vilâyet-i Selanik. 5. defa, 1292
Salnâme-i Vilâyet-i Selanik, 7. defa, 1294
Salnâme-i Vilâyet-i Selanik, 8. defa, 1299
Salnâme-i Vilâyet-i Selanik, 9. defa, 1303

3. Telif Eserler

- Bayur, Y. H. (1991). *Türk İnkılâbı Tarihi*, cilt II, kısım II, Ankara, Türk Tarih Kurumu.
Clark, E. C. (2006) "Osmanlı Sanayi Devrimi", Halil İnalçık/Mehmet Seyitdanlıoğlu (Ed.), *tan-zimat, değişim sürecinde Osmanlı imparatorluğu içinde* (ss. 499-512), Ankara, Phoenix Yayınevi.
Demirel, F-Düzgün, İ. C. (2019). "Selanik Sanayi Mektebi", Fatih Demirel (ED.), *Osmanlı Modernleşmesi Sürecinde Selanik Vilayetinde Eğitim* içinde (ss. 229-262), İstanbul, İdeal Kültür Yayıncılık.
Düzgün, İ. C. (2018). *Osmanlı Modernleşmesinde Selanik Sanayi Mektebi* (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi). Artvin Çoruh Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Artvin
Gönüllü, A. R. (2019). "Sultan II. Abdülhamid'in Bir Yadigârı: Adana Hamidiye Sanayi Mektebi", *Selçuk Üniversitesi Selçuklu Araştırmaları Dergisi*, 10, ss. 179-202
İnal, İ. M. K. (2013). *Osmanlı Devrinde Son Sadrazamlar*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul
Keskin, Ö. (2016). "Bozkırda Teknik Eğitim Teşebbüsü: Ankara Sanayi Mektebi", *Çanakkale Araştırmaları Türk Yılığ*, 14 (20), ss. 65-79
Koç, B. (2004). "Midhat Paşa'nın Niş ve Tuna Vilayetlerindeki Yenilikçi Valiliği", *Kebikeç*, 18, ss. 407-415
Koç, B. (2010). "Osmanlı Devleti'nde İslahhane ve Sanayi Mekteplerinin Kuruluş Sürecine Dair Bazı Gözlemler", *Modern Türklük Araştırmaları Dergisi*, 7 (2), ss. 199-217
Korkmaz, Ş. (2017). "Manastır Sanayi Mektebi", Aşkın Koyuncu (Ed.), *Uluslararası Balkan Tarihi ve Kültürü Sempozyumu Bildiriler C. II* içinde, (ss. 1-23), Ankara, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Yayınları.
Korkmaz, Ş. (2018). "Üsküp Sanayi Mektebi", *Çanakkale Araştırmaları Türk Yılığ*, 16 (25), ss. 249-283
Kurt, B. (2013). "Modernleşen Sanayiye Ayak Uydurmak: Osmanlı Irak'ında Kurulan Sanayi Mektepleri" *History Studies*, 5 (3), ss. 151-173

Kuzucu, K. (2017). “Balkanlar’da Son Osmanlı Padişahı: Sultan V. Mehmed Reşad’ın 1911 Yılındaki Rumeli Seyahati”, *Uluslararası Türk Kültür Coğrafyasında Sosyal Bilimler Dergisi (TURK-SOSBİLDER)*, 2 (2), ss. 1-39

M. Şemseddin (1328). “Selanik Ziraat Gazetesi Yazıcı ve Bilgiçlerinin Seyahatleri Münasebetiyle”, *Sebülürreşâd*, 21 Haziran 1328, ss. 341-343

Mercan, M. (2009). “Sultan Abdülmecid’in Rumeli Gezisi Hakkında Bazı Tespitler”, *Tarih İncelemeleri Dergisi*, XXIV (1), ss. 81-100

Özdemir, S. (2015). II. Abdülhamid Devri Vilayet Sanayi Mektepleri, yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Kilis 7 Aralık Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kilis

Öztürk, C. (1995). “Türkiye’de Mesleki ve Teknik Eğitimin Doğuşu I: Islahhaneler”, *Prof. Dr. Hakkı Dursun Yıldız Armağanı* içinde (ss. 427-442), İstanbul, Marmara Üniversitesi Yayınları.

Öztürk, C. (1999). “Islahhane”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 19, ss. 190-191

Yıldırım, M. A. (2012). “II. Meşrutiyet Devrinde Vilayet Sanayi Mekteplerini Yeniden Yapılandırma Girişimleri: Vilâyât Sanayi Mektepleri Tertibatı”, *Tarih Araştırmaları Dergisi*, 31 (52), ss. 135-170

Yıldırım, M. A. (2013a). *Dersâdet Sanayi Mektebi, İstanbul Sanayi Mektebi 1868-1926*, İstanbul, Kitabevi Yayınları.

Yıldırım, M. A. (2013b). “Osmanlı Vilayetlerinde Mesleki-Teknik Eğitimin Gelişimine Bakışlar: Bursa Sanayi Mektebi”, *Karadeniz Araştırmaları*, 10 (37), ss.71-90

Yıldırım, M. A. (2014). “Abdülhamit Devrinde Mesleki-Teknik Eğitimin Gelişimi: Vilayet Sanayi Mektepleri”, *Sultan II. Abdülhamit Sempozyumu, Bildiriler cilt. II* içinde (ss. 217-234), Ankara, Türk Tarih Kurumu Yayınları.

